

de barakleider af en toe niet verder van het huilen, 'de mensen', schreef Koker, 'reageerden er op met een gebrul zoals ik niet licht weer zal horen'¹ – het was of hun het hart uit het lijf gereten werd. Zondagochtend verdrongen honderden zich op de *Schreibstube*: 'schreeuwen, dreigen, huilen, alles om maar weg te komen'², d.w.z. dat mannen en vrouwen die volgens de afgekondigde regels moesten achterblijven, hemel en aarde bewogen om toch in de twee transporten te worden ingedeeld. Vergeefs.

Er was aan Süsskind en Lehmann gezegd dat als *zij* niet voor een ordelijk vertrek konden zorgen, de SS'ers zelf de zaak zouden regelen. Dat leidde er toe dat in het *JDL* haastig een speciale Ordedienst (OD) gevormd werd, bestaande uit vijftig mannen die geen kinderen hadden; zij kregen rode armbanden om – 'bloedbanden' zei men en men sprak ook van de 'Bloed-OD'. Ieder was er van overtuigd dat het (in 'Polen') 'mis zou gaan', aldus een gevangene,

'en de mensen hebben toch gevochten, vreselijk, om mee te komen. Dit is niet laf, alleen een andere vorm van heldenmoed, en een betere, dan van een soldaat die vijfhonderd vijanden doodschiet. Bij Joden is het gezin juist zo belangrijk, zodat zij getracht hebben, ook onder de ergste omstandigheden samen te blijven'³

– vergeefs bij de transporten van 6 en 7 juni.

Toen de Joodse mannen in de *Aussenkommandos*, voorzover zij gezinnen met jonge kinderen hadden, een of twee dagen later hoorden dat hun vrouwen en kinderen naar 'Polen' doorgezonden waren, 'ontstond er', aldus een lid van het *Aussenkommando*-Moerdijk, Arthur Pop, 'een ontzettend tumult: dáár lag er een te huilen, dáár een te schreeuwen – het was ontzettend; dit was een van de ergste dagen van mijn gevangenschap'⁴ – een gevangenschap welke Pop nog uit de verschrikking van Birkenau naar de verschrikking van een van de zwaarste *Aussenkommandos* van het Auschwitz-complex gebracht heeft: de steenkolenmijn van Jawischowitz. En toch: die dag waarop in het *Aussenkommando*-Moerdijk het onheilsbericht binnenkwam, was 'een van de ergste dagen' geweest.

Met ontzetting hadden ook de andere gevangenen in Vught gehoord wat ten aanzien van het *Judendurchgangslager* bepaald was. Ze zagen op zondag 6 juni de grote stoet voorbijtrekken: 'moeders met zuigelingen op

¹ A.v. ² A.v., p. 129. ³ I. de Leeuw: 'Verslag' (16 jan. 1951), p. 42 (GC). ⁴ 'Verslag van mededelingen van A. Pop' (7 nov. 1947), p. 2 (a.v.).